

Caius DOBRESCU

Délkelet-Európa újrafogalmazása (2.)

Folytatás az előző számunkból

Délkelet-Európa modernizálásának kontraintuitív módszere

„... az a gondolat, miszerint a régió a régi Skandináviához hasonlóan kidolgozhatná saját modernitásmodelljét, jószerivel semmilyen visszhangra sem talál” – ez egyike Schöpflin professzor leginkább elgondolkodtató véleményeinek. Az első reakció a meglepődés. Szigorúan a román tapasztalatra támaszkodva valószínűleg azt mondanánk, hogy éppen a „sajátosság” volt a nyilvános viták fő témája a modernizációs folyamat kezdetétől az első világháború végéig. Úgy tűnik, Schöpflin professzor felfogásában választóvonal húzódik a között a Közép-Európa között, amelynek szellemi történetében brit típusú felvilágosodott konzervatívokat, vagyis a valós világ kulturális és társadalmi képéhez hasonított fokozatos fejlődés híveit találni, és Délkelet-Európa között, ahol az erősebb modernizálókat csak a liberalizmus- és demokrácia-ellenes etnikai fundamentalizmus ellensúlyozza. Ám – legalábbis a román helyzet azt mutatja – nem egészen így áll a dolog: a regátnak a brit konzervatív párthoz vagy a 19. század Közép-Európaijának liberalizálódott konzervatívjaihoz ideológiai és politikai filozófiai szempontból nagyon hasonló konzervatív pártja volt. Hasonlóképpen, az erdélyi román intelligencia jogi és politikai gondolkodását nagymértékben befolyásolta az osztrák liberalizmus (egy konzervatív liberalizmus).

Ezek az intellektuális és politikai körök nagyon sokat beszéltek arról, amit ma a modernizáció hazai modelljének nevezhetnénk, olyan érvekkel verve vissza a liberálisokat, amilyenekkel Edmund Burke verte vissza a francia forradalom „modelljét”. A konzervatív párt 1922-es eltűnése után éppen azok a millenáris és parancsuralmi szemléletű liberálisok váltak a fokozatos fejlődés elméletének örököséivé és a gyors reformok ellenzőivé, akik a „régiszerben” radikálisok, az első világháború utáni demokratizálódási hullámban pedig konzervatívok voltak. De ez a történelmi tény önmagában véve nem érv Schöpflin professzor fentebb említett megállapításával szemben, hisz nagyon nehéz bizonyítani, hogy a politikai gondolkodásnak ez az iskolája, termékeny és meggyőző módon, ma is él.

Lehetne érvelni azzal is, hogy az utóbbi tíz évben a román fejlődési modell kidolgozásának szükségessége számtalanszor felvetődött a médiában, mi több, átvették a választási kampányok idején is. Éppen a skandináv modellhez mint követendő példához való viszonyítást találjuk meg Ion Iliescu 1990–1992 között tartott beszédeiben. Így hát Schöpflin professzor téved, amikor kijelenti, hogy a sajátos modell gondolata nem lett visszhangra a térségben. Ennek a gondolatnak nem a visszhangja hiányzik – a lényeg hiányzik belőle! Mert legtöbbször a kommunista korszak fejlesztési politikái mellett védőbeszédre korlátozzák, s így intellektuális és európai jellegű ürügyévé válik a román gazdaság piaci mechanizmusai végletekig halogatott pontos, család-nélküli megvizsgálásának.

Tekintsük mégis, ahol lehet, elfogadhatónak az előző fejlesztési programok és politikák folytatásának gondolatát, és ne utasítsuk el a fokozatosság elvét csak azért, mert a kommunista párt közvetlen örökösének számító politikai körök támogatják. Ezek után is marad azonban egy nagy gond: különbséget tenni aközött, amit Schöpflin professzor „a modernitás délkelet-európai modelljének” nevez, és a régió politikáinak és technokratáinak planifikacionista gondolatai között. Hogy kifejtsem ezt az érvet, vissza kell térnem a megkülönböztetéshez, amelyet még a cikk elején tettem a „modell” fogalmának különböző értelmezései között, emlékeztetnem kell az ideális modell és a funkcionális rendszer, az ideológiai építmény és a spontán szerkezet közötti különbségre. A román viszonyok között a „modell” jelentése jóformán minden politikai megnyilvánulásban szinte elválaszthatatlan a projektől, az építménytől, a tervező hosszú távra vonatkozó elképzelésétől.

De vajon mit ért Schöpflin professzor ez alatt a „délkelet-európai modell” alatt? Mit gondol, kinek és honnan lennének forrásai és (ami nagyon fontos) legitimitása arra, hogy azt kidolgozza? Ha megfigyeljük az esszé mérsékelt evolucionista, türelmes, szkeptikus szellemét, akkor fel kell tételeznünk, hogy Schöpflin professzor semmiképp nem gondol az „általános akarat” újabb, végre „megfelelő” és „helyénvaló” megnyilvánulására. Sokkal valószínűbb, hogy a lényeg az összes szereplő között kialakult szabad kölcsönhatás/tárgyalás eredményeképpen létrejött elrendeződés, egy alanyi, viszonylagos modell, amely a lehető legszélesebb körű egyensúlyt fejezi ki, vagyis elsősorban kézzelfogható és kielégíthető emberi szükségleteket foglal magában, nem pedig megfoghatatlan és értékelhetetlen vágyakat és szenvedélyeket.

De a modernitás modellfogalmának ilyenfajta értelmezése arra kényszerít, hogy újragondoljuk a fogalom „eszményi”, másik értelmezését is. Az egyensúly, a spontán rend keresésének rendelkeznie kell valamilyen sajátossággal ahhoz, hogy mint modernet lehessen leírni,

és meg lehessen különböztetni a spontán rend más történelmi formáitól. E megkülönböztető jegyek, szerintem: éppen a vélemények sokféleségének demokratikus intézményesítése, a nyilvános, ésszerű viták, a közigazgatási intézkedések kijavításának lehetősége azok véleménye alapján, akikre vonatkoznak. Schöpflin professzor hosszadalmas társadalmi fejlődés folyamán látja ezt a mechanizmust, míg az én véleményem szerint ez a legfőbb feltétele egy működő rend felé vezető spontán fejlődés lehetőségének.

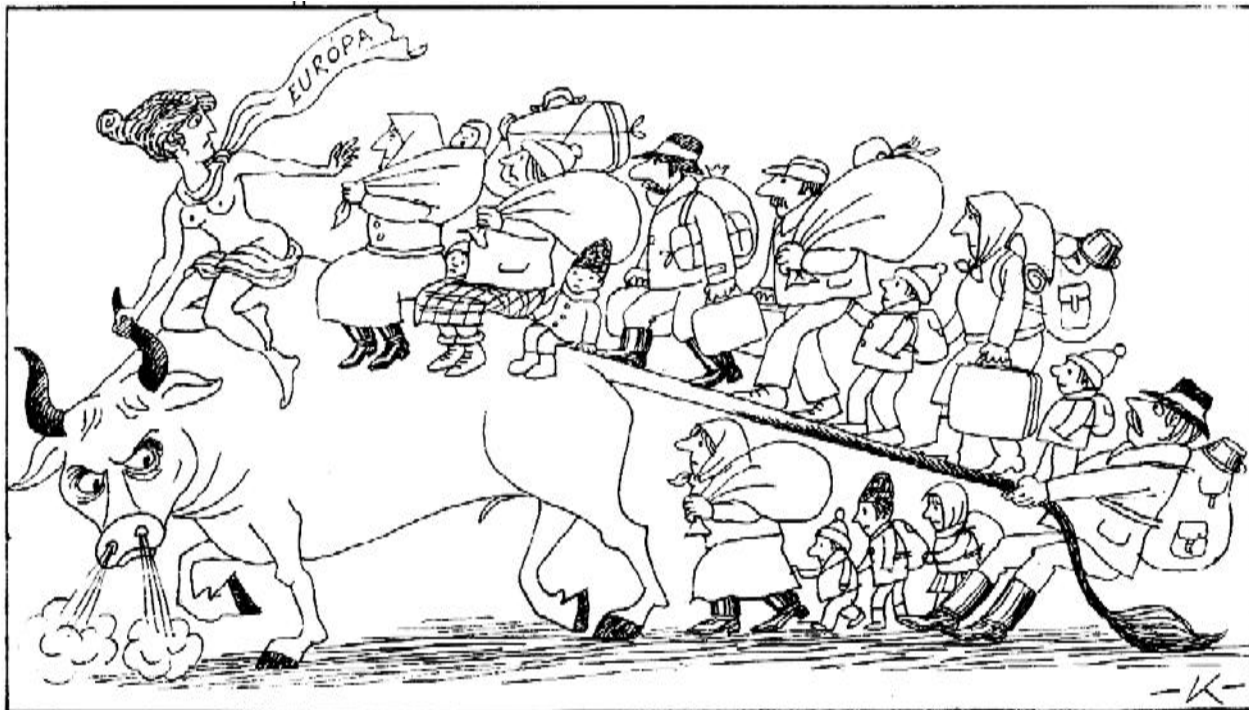
„A modernitás központi struktúrái – bonyolultság, változás és versengés a hatalomért – mindenütt megtalálhatók, de tartalmuk Délkelet-Európában nem azonos a nyugatival” – állítja Schöpflin professzor. Nagyon nehéz lenne nem egyetértenünk ezzel a véleménnyel. Szerintem azonban a hangsúlynak nem valamely társadalom sajátos különbségeire kellene kerülnie, hanem arra a képességére, hogy kezdetől asszimilálja a modernitás eme központi struktúráit. Amíg a sajátos helyi meghatározottságok az uralkodók, azok állandó, látszólag legyőzhetetlen akadályt jelentenek a modernizálás útjában. Mihely a modernitás politikai, jogi, intézményes alapjai határozottan le vannak fektetve, ezek a meghatározottságok konstruktív módon kezdhetnek el működni, sajátos formába rendezve az alapelemeket. De az alapok szintjén semmi sem sajátos mindabból, amit a délkelet-európai államok megvalósítottak: a nyilvánosság, a polgári feed-back-ek, a személyi autonómia intézményeit az egyetemes ésszerűség alapján kell létrehozni. A modernitásnak van egy erős előfeltétele, amely az egyenlenségek terének ésszerű, egyértelmű, egységes rendezését jelenti. Ahhoz, hogy a térségbeli társadalmak különböző típusú kultúráinak energiáit értékesíteni lehessen, és a haladás forrásaivá lehessen tenni őket, szükséges a nyilvánosság, „kultúrán túli” megalapozása.

Azt hiszem, Schöpflin professzornak teljes egészében igaza van, amikor elidőzik a 19. századi Délkelet-Európában létrejött modern független államok jellegzetességeinél. Ez a később bekövetkezett fejlődések megértésének sokkal termékenyebb útja, mint azok az imagológiai tanulmányok, amelyek végtelen aprólékossgal bizonyítják, hogy a Balkánról való nyugati elképzeléseket sokkal inkább magának a Nyugatnak a gazdasági képzelete diktálja, mint a valóság megfelelő megértése. Az ehhez hasonló „művelődési tanulmányok” azt sugallják, hogy a délkelet-európai államok elmaradottsága és működés-

vallásoknak. Ugyanakkor eltekintek attól is, hogy virtuálisan elképzelhetetlen olyan, önmagát komolyan vevő vallást találni, amely ne állítson saját maga által abszolútnak tartott igazságokat. Ami itt engem érdekel, az a „közös felelősség” híres kisjeje – ama meggyőződés, hogy az individualizmus nem verhet gyökeret Délkelet-Európa vallásos talaján. Ez a kérdés visszavezet a rendszerezett és intézményesített kultúrához (vagyis oda, ahonnan elindultunk), hogy ellentmondás elé állítson bennünket: ha ezeket a társadalmakat olyan erősen meghatározza a vallásosan kodifikált kollektívizmus, amely bevéődött a világról alkotott képükbe, hogyan lehetnek annyira súlyos gondjaik éppen a társulási, együttműködési képességük, a társadalmi tőke hasznosítása képességének tekintetében?

Nem azt akarom mondani, hogy a probléma nem létezik, csak azt, hogy tévesen van megfogalmazva. A kérdés nem a szellemi, metafizikai kollektívizmus, hanem az, hogy az egyházközi szinten hatékony és termékeny együttműködési és segítségnyújtási formák egy nagy és összetett társadalom esetében tökéletesen hatástalannak bizonyulnak. A társulási képesség hiánya egyik oka lehet a modern közintézmények működése megakadályozásának, ami épp olyan lényeges, mint azok megbénítása a (maffióta értelemben vett) „családi” hálózatok által. Lényegében Schöpflin professzor áttételesen, más összefüggésben állítja ugyanezt a dolgot: „... az etnikumok együttélésének premodern mintái, amelyekkel a Szarajevóhoz hasonló premodern városokban találkozunk, semmit sem mondanak a modern együttélésről, mert a modern korban más módon a hatalomnak, a társadalom bonyolultságának, az erőforrásoknak és a versengésnek a természeté.” Ami érvényes az interetnikai együttélésre, érvényes az etnikailag egynemű közösségeken belül létező kölcsönhatások és együttműködések szerkezetére is.

Délkelet-Európa problémája tehát nem az individualizmus értékeit magába olvasztó reformmal szembeni nyájszellem ellenállása, hanem sokkal inkább a nyilvánosság újratemtése vagy annak a helyi fejlődés forrásává való átalakítása azokon a falusi vidékeken, ahol az még létezik. De nem ez az egyetlen olyan pont, ahol Délkelet-Európa helyzete és óhajai ellentmondásosnak tűnnek a külső szemlélő számára. Egy sajátos regionális modell szükségességéről beszélve Schöpflin professzor kijelenti: „Ha ez azt jelenti, hogy nagyobb jelentő-

Kaján Tibor: (Kelet)-Európa elrablása, 1992

képtelensége csupán a nyugati agyában létezik, és ha megfelelő szempontból nézzük a dolgokat, kiderül, hogy lényegében minden a lehető legjobban áll a létező világok legjobbjában. Holott a józan ész azt mondja, hogy egyáltalán nem ez a helyzet, hogy nem csupán késedelemről van szó, hanem a térség fejlődési folyamatainak betegségéről. Röviden, de árnyaltan elemezve az alapvető nyomokat, amelyeket az oszmán rendszer hagyott a délkelet-európai államok struktúrájában, Schöpflin professzor megfogalmazza az intézményesített és rendszerezett helyi kultúrák jellegzetességeinek lényegbevágó kérdését. Alapvetően igaza van, amikor úgy találja, hogy ezen a szinten, a „state capacity” szintjén, meg kell keresni Délkelet-Európa és az integrációs versenyfutásban történelmi előnyel bíró Közép-Európa közötti leglényegesebb különbségeket.

Véleményem szerint azonban, bár a kérdést nagy műgonddal járja körül, értelmi sztereotípiák terhelik a perspektívát, amelybe azt helyezi. Az ortodox és az iszlám vallásból eredő gondolkodásmódról beszélve (ezt a két vallást tekintjük jellemzőnek a térségre, ami azt mutatja, hogy eszmefuttatása konkrétan az exjugoszláv térségre vonatkozik) Schöpflin professzor úgy találja, hogy az „a közösségi felelősséget tekintő elsődlegesnek az egyénivel szemben, a hierarchia tiszteletét kodifikálja, s megkérdőjelezhetetlen igazságokat mond ki”. Ez az idézet meghatározó, mert a „Balkán”-ra jellemző „közös bölcsesség”-re vonatkozik, és segít megmagyarázni néhányat a térségre vonatkozó legszokványosabb tévedések közül.

Mint a jelen eszmefuttatás szempontjából másodlagostól, eltekintek az iszlám mint olyan vallásnak a bemutatásától, amely „a hierarchia tiszteletét kodifikálja”. Igaz, a leírást az ortodox vallásra is alkalmazzák (mint egyébként a klasszikus katolicizmusra is), de az teljes mértékben érvénytelen egyikére a leginkább egalitarista egyetemes

seget kell tulajdonítani az etnikai hovatartozásnak vagy a hierarchiának vagy valami másnak, ám legyen.” Bár elméletileg minden értelmezés elképzelhető, az első, ami – nem véletlenül – eszembe jut, az az etnicitás és a hierarchia túlértékelése.

De ha amint azt Schöpflin professzor állítja, a térség társadalmi egy túlméretezett, de hatástalan állam miatt szenvednek, megoldást jelent-e a „hierarchia” túlhalmozása? Ha, a szerző érveinek megfelelően, az állam a fair play, a kölcsönös kapcsolatok hiányának hosszú története során polgárainak nagy része előtt elvesztette hitelét, van-e értelme azt gondolni, hogy a „hatóságok” képviselik a megoldást? Az a sztereotípa, amely úgy mutatja be a térség társadalmait, mint amelyekben az alávettség és apátia politikai kultúrája uralkodik, belül és kívül egyaránt arra a következtetésre vezet, hogy „erős kézre” van szükség, egy megértő, de szigorú paternalizmusra.

Itt megint a fogalmak bizonyos pontatlanságáról van szó. Milyen értelemben erősek ezek az államok, és milyen értelemben gyengéek? Erősek mert a társadalmi, gazdasági, kulturális élet majd minden területén jelen vannak, s így minden kezdeményezést megakadályozhatnak, és mert a jogi záróvar következtében bármikor bárkirel bezonyíthatják, hogy bűnös. Gyengéek azonban, mert nem rendelkeznek arra, hogy a törvény előírásait betartsassák, hogy behajtsák az adókat, hogy kezeljék a közpénzeket, mi több, hogy felbecsüljék eredményeiket vagy szükségleteiket. Mi más értelme lehetne a rendellenes alapokon álló hierarchiának, mint a rendellenesség hangsúlyozása?

Ilyen körülmények között nyilvánvaló, hogy a közhatalom – a törvény és a rend megvalósítása értelemben vett – visszaállításának szükségessége logikailag együtt kellene, hogy járjon az állam szigorú korlátozásával, visszavonulásával a gazdaság és a társadalom nagyon sok olyan területéről, amelyben bebizonyította tökéletes közigazgatási te-

hetelettségét. Más szóval, ha el akarunk képzelni egy olyan délkelet-európai modellt, amely a térség kényszerítő erejű prioritásaiban gyökerezik, talán reálisabb lenne, ha a kontinentális Európa többi részéhez képest a piac sokkal bátrabb nyitottá tételére, a kezdeményezés sokkal magasabb szintű szabaddá tételére, a magántulajdon sokkal szélesebb körűvé tételére gondolnánk, s mindezt leginkább azért, mert az értékek, a magatartásformák, a tapasztalatok a gondolkodás- és cselekvésbeli sablonok, amelyek az Unióhoz vagy éppen Közép-Európaéhoz tartozó országok ésszerűsített bürokráciáit fenntartják, viszonylag gyengék, ha ugyan nem hiányoznak teljes egészükben. Annnyira, hogy az érdekeken alapuló ésszerű számítás „elsődleges” racionalitása válik a legbiztosabb önszabályozó mechanizmussá.

Voltaképpen egyetérthetnék Schöpflin professzorral – igen, Délkelet-Európának több hierarchiára lenne szüksége, feltételezve, hogy a szabad verseny mechanizmusai által kialakított „természetes” hierarchiáról van szó, nem pedig az etatisista paternalizmus tehetetlen meghosszabbításáról. Ez utóbbi olyan luxussá vált, amit csak a jóléti állam utáni nosztalgia uralta gazdag országok engedhetnek meg maguknak.

Következtetések

Ebben az esszében néhány olyan elv körül kristályosodott ki Délkelet-Európa ügyének védelmezési módja, amelyet a *Következtetések*ben még egyszer pontosan körvonalazni akarok.

a. A modernitás az én számomra lényegbevágó diszkontinuitás, valamit létrehozó szakadás, olyan önépítkezés, amely feltételezi az értelem és az akarat közreműködését. Ez az értelmezés nem zárja ki a fokozatos fejlődést: a felnőtté válás összetett folyamatai, amelyek az autonómia felvállalásához vezetnek, akárcsak a későbbiek – a szereplők közti tárgyalások, az állandó kölcsönös egymáshoz igazodás, ami egy virágzó liberális demokrácia sajátos jellegét megadja – a fokozatos, „természetes” fejlődés folyamatai.

Nemcsak a megkésített modernitás térségére jellemző a kezdeti diszkontinuitás, a szabályok megváltoztatása, ami aztán az egész rendszert arra kényszeríti, hogy hosszas folyamat során alkalmazkodjék, hanem elsősorban a modernizálás nyugat-európai sejt-országaira. Működésben éppen ez utóbbiak önmegújulásra tett újabb és újabb erőfeszítései, valamint a menet közben hozott áldozatok alkotják együtt azt az erkölcsi alapot, amely jogossá teszi az Európai Unió mai követelményét: kemény és elkerülhetetlenül népszerűtlen reformpolitika bevezetését Közép- és Délkelet-Európában.

b. A modernizálásnak Nyugat-Európa fejlődésében két pontosan megkülönböztethető forrása van. Egyrészt az állam szabályozó ereje, amit az önmagukat eleve elrendeltetetten a társadalmi ésszerűség lététmenyeseinek tartó elíttek ellenőrznek és vezetnek egy egységű bürokrácia létrehozása felé. Másrészt a civil társadalom támogatása, amelynek célja az anyagi javak és az eszmék szabad cseréjének, egy nyitott társadalomnak a megvalósítása. Mindkét folyamat feltételezi az önvállalás, az önépítkezés fentebb említett elveit, de különböző formában, ez pedig konfliktusforrás lehet. Mindazáltal az állam ésszerűsítésére tett erőfeszítések akarva-akaratlanul lehetővé teszik a civil társadalom önálló szereplővé és számottevő befolyási tényezővé válását. A két folyamat logikailag különálló, elméletileg egymást követő: az állam újrafelépítésére vonatkozó „fentről lefelé” irányuló kezdeményezések megelőzik a civil társadalom „lentől felfelé” irányuló megnyilatkozásait. Általában úgy tartják, hogy ez az egymásutánosság csupán Közép-Európára érvényes, míg Nyugat-Európában a társadalom megelőzte az államot a modernitás kitermelésében, Délkelet-Európában pedig a mai napig sem született meg a civil társadalom. De e meggyőződés alapja az átmeneti eltolódások születe illúzió: Nagy-Britanniában, a civil társadalom igazi hazájában, a vallási reformot, amely a modernizálás kiváltója volt, az állam kezdeményezte.

Nem valamiféle kulturális sajátosság a magyarázata annak, hogy Délkelet-Európában a civil társadalom még nem érett meg, hanem a későn kezdődött modernizálás, ami a kommunista időben súlyos legitimitási válságon is keresztülment. De éppen az államnak a totalitárius módszerekkel való ilyen kompromittálása, a nyilvánosság, sőt a magánféra brutális eltörlése világít rá arra a jelentőségre, amit távlatilag a civil társadalom nyer. Ebből a szempontból nyilvánvaló az eltolódás Közép- és Délkelet-Európa között: a kommunista időben az „alternatív polis” Varsóban, Prágában, Budapesten született meg, nem Szófiában vagy Bukarestben, még csak nem is Belgrádban. De ez nem jelenti, hogy a folyamat ne lenne kontinensközben, és hogy a civil társadalom ne növekedne Délkelet-Európában. Véleményem szerint a „modernitás vételét” illetően (hogy Schöpflin professzor kifejezésével éljek) most először marad a régió történetében az állam a társadalom mögött.

A társadalom tehát az önvállalásnak azon a küszöbén áll, amelyet a földrés nyugati része régen átlépett.

c. A modernizálás nem csupán egy kezdeti diszkontinuitást tételez fel, hanem a periódusonkénti diszkontinuitás, megújítás, újjáépítés elvét is. Ebből a szempontból az európai konstrukció nagy kihívás a tagországok számára. Az eddigi számottevően sikeres gazdasági integráció ellenére a valós regionális integráció, az eddigieknél sokkal nagyobb verseny kihívás, a jóléti állam fenntartásának lehetetlensége, a nemzetállam meghaladására tett erőfeszítések, a kollektív biztonság követelményei, egy új identitárius politika szükségessége – mindez majdnem ugyanannyira előreláthatatlanná teszi a nyugat-európaiak számára elkövetkezendő világukat, mint amilyen előre nem látható az a kontinens középső és délkeleti részén élők számára. Keservesen csalódnak a nyugat-európaiak, ha úgy érzik, hogy hosszan tartó kényelmes biztonság számíthatnak: nagyon nagy változások előtt állnak, és nem elsősorban az új tagok integrálásának ára következtében. De ez jó kiindulópont az integrációhoz – az európai „modell” távolról sem be-

fejezett, és a jelölt országoknak esélyük van arra, hogy beilleszkedjenek a kibontakozó folyamatba, és az európai konstrukcióval egyszerre, arra támaszkodva építkezzenek.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsna

CAIUS DOBRESCU 1966-ban született Brassóban. A brassói Transilvania Egyetem előadójánára. *Semizei și rentieri* (Félistenek és tőkepezések), Bukarest, 2001.

Mit mond a pártsajtó

Folytatás a 9. oldalról

vetésben és a gyűlöletben a saját nemzete ellen, hogy nemzete legádázabb ellenségeivel tartson.” (Manole Neagoe, *Vînătorii de țară* [A hazárurolók], 597. szám, XII. évfolyam, 2001. dec. 21.)

Mit mondanak a független kommentátorok

Mibai Cziper: „Léteznek Romániában tabuk, különleges besorolási szavak, mint a »szubszidiaritás«, »devolúció«, »autonómia«, »regionalizálás«, »föderalizálás«, amelyek pusztán kiejtés által kiváltott hatása semmiben sem különbözik a régi történelem előtti törzsek félelmétől. Mindeme fogalmak ellenében vagy ellenére valósult és erősödött meg a modern Románia, alakult ki a kommunista korszakban a centralizálás mítosza, érlelődött ki a koherens nemzeti énkép. Ilyen körülmények között a szupercentralizált modell firtatása kárhozlásnak tűnik. (...) És végül is minek hódolnak a politikusok? Az »egységes nemzetállamnak«, amelyet kötelező módon ír elő egy olyan alkotmány, amelyre felesküdték, és amelyet úgyis szólnak misztikus módon szolgálnak. Am az államnak az együttélés, a jólét és a közösségvállalás leghatékonyabb formáját is jelentenie kellene polgárai számára. Erről a témáról a mi társadalmunkban is eszmecsereit kellene kezdeményezni. A kihívást azonban a politikai osztály, úgy látszik, eleve visszautasítja.” (*Tabuurile centralizate* [A központosított tabuk], *Monitorul de Iași*, 2001. dec. 11.)

Cornel Nistorescu: „Sok román ember kezd attól tartani, hogy a fővárosban a pénzt értelmenlül költik el, hogy a kormányzat gondoskodásának színvonalá a távoli országrészek lakosai iránt a béka térd alatt van. S ha elfogadjuk, hogy egy ilyen helyzet közel áll a valósághoz, akkor nyilvánvaló, hogy a frász, amit a politikusok lekentek az erdélyi memorandistáknak, nem jelent megoldást. A terv kezdeményezőinek nincsenek tankjaik, nincsenek kémügnökségeik, nincsenek fegyvereik, hogy veszélybe sodorhassák az államot. Csak elégedetlenek, és van egy elképzelésük. A felháborodás ellenük nem old meg semmit. Nem is félemlít meg senkit, nem is javít a helyzeten. Anélkül hogy az egyik vagy a másik tábor oldalára állnának, levonhatjuk a következtetést, hogy a vita egy olyan eszméről, amely máshol gyümölcsözőnek bizonyult, nálunk tipikus román módon kezdődött: Mennének már a francba! Mit okoztokot!” (*Dezbateră românească* [Román vita], *Evenimentul zilei*, 2001. dec. 14.)

A. O. [Andreas Oplatka, a Neue Zürcher Zeitung svájci lap délkelet-európai tudósítója]: „A dokumentum szerzői sem föderalista, sem irredenta nézeteket nem hangoztatnak, és ellenzik területi egységek etnikai alapon való létrehozását. Romániában kétségtelenül létezik ma is jól meghatározott társadalmi-kulturális identitással rendelkező régiók, ezek átváltoztatása funkcionális egységekké politikai akarat kérdése. A *Provincia* című lap értelmiségi csoportja ugyanakkor hangsúlyozza, hogy kezdeményezésük nyilvános vita kibontakozását célozza. Ahogy azonban az ország centralizáló hagyományait és egyes vezető politikusok heves visszautasító reakcióit látjuk, kevésbé valószínű, hogy erre a vitára sor kerül.” (*Regionalisierungs-Gedanken im Rumänien. Umstrittener Vorschlag einer Intellektuellen-Gruppe*, *NZZ*, 2001. dec. 14.)

Gabriel Andreescu: „A magyar és román értelmiségiek *Memorandum*a nem eltévelyedés, hanem a lehető legkonkrétabb igényből indult ki: Románia regionalizálásából. A közgazgatás rekonstrukciója szükségességű. A régiók olyan területi közösségek, amelyek versenyképes gazdasági egységek kialakításának szükségességéből következnek. Egész Európának ezt az utat kellett követnie. Ha egy ország elutasítja a közgazgatás átalakítását, azonnal hátrányba kerül a többivel szemben. Maga a központosított Franciaország is létrehozott régiókat, amelyek együtt léteznek a régi megyékkel. Lengyelország ugyanezt a műveletet nemrég hajtott végre, s a vajdaságokat nagyobb területi egységekkel cserélte fel. Romániának voltaképpen már nincs ideje. A regionalizáláshoz az alkotmány megváltoztatására van szükség, az pedig nem rendelkezésre történik. Hogyan fogja a parlament azt tenni, amit tennie kell, miután pont a kormánypárt részéről történtek ilyen megnyilvánulások?” (*Reacții la Memorandumul privind regionalizarea* [Reagálások a regionalizálásról szóló Memorandumra], *Szabad Európa Rádió*, 2001. dec. 14.)

Dan Pavel: „A botrány legfurcsább része a bukaresti politikai, értelmiségi elit és a fővárosi sajtó reakciója arra, hogy az erdélyi elíttek sajtó útjukat keresik. (...) A politikai, egyházi, kulturális reakció és az etnikai, kulturális, vallási, közgazgatási, gazdasági, demokratikus felemelkedésért küzdő erők között a harc egyenlőlen. Egyelőre a reakció van hatalmon, és élvezzi a viszonylagos többség támogatását. De ott van a reakció az ellenzékekben is. A liberális, szociáldemokrata és kereszténydemokrata jellegű pártok, a nacionalista kártyát játszva ki, az oknak az Internacionáléknak az érdekeivel és doktrínáival ellentétesen reagáltak, amelyeknek tagjai. Amikor a regionalizmusról be-

szélnék, a Nagy-Románia Párt és a többi párt közötti különbségek eltűnnek. Az erdélyi regionalizmus működésbe hozatala azonban az egész politikai, gazdasági, vallási és kulturális képet ki fogja billenteni egyensúlyából. Erdélyben e pártok egyike sem élvez többséget. Akármennyi szociáldemokrata, liberális vagy nacionalista programot dolgoznának is ki Erdély számára, egyik sem lesz képes felvenni a versenyt a regionalizmus mozgósító erejével. (*Regionalizarea – între conspirație și construcție geopolitică* [A regionalizmus – az ősszeküvés és a geopolitikai építkezés között], *Zina*, 2001. dec. 17.)

Csoma Botond: „A *Memorandum* fő címetztjei a politikai pártok voltak, azok azonban, az RMDSZ kivételével, nagy többségükben elengességes véleményeket fogalmaztak meg. Nem is fognak más álláspontra helyezkedni, amíg hazafiaskodó jelszavak lobogtatásával szavazatok lehet szerezni. Ilyen értelemben hasznos lenne, ha a hasonló kezdeményezések elsősorban a szavazók felé irányulnának. A civil társadalomnak nagyobb szava lehetne ebben az ügyben. Így Románia állampolgárai véleményt mondhatnának egy ilyen kezdeményezés időszerúségéről. Ugyanakkor ez az egyedüli lehetőség, amelylyel a politikai elitre nyomást lehetne gyakorolni annak érdekében, hogy az józanabb álláspontra helyezkedjék. (*Regionalizare versus centralizare* [Regionalizmus versus centralizáció], *Interetnica* – Kolozsvár, 2001. december)

A vita újratezdódik

Románia elnöke, Ion Iliescu beszéde a Moldvai Regionális Kulturális Fórumon – Iași, 2002. január 23.: „Az utóbbi időben az egységes ellen rendszeres és koncentrált támadások indultak, amelyek lélektanilag akarnak bomlasztani, mielőtt még a román állam politikai szétbomlasztása sorra kerülne. Ha Mihai Viteazullal annak idején Tordán végeztek, az akkori erőszakos kor szellemében, most ellenünk egy olyan kor bonyolult fegyverit használnák fel, amely kor, sajnos, inkább államok lebontására szakosodott, mintsem nagy építkezésekre a jólét és a békes együttélés érdekében. Egetlen megnyugvásunk, aminek viszont nem szabad nemtörődömséggé vagy tehetetlenségé válnia, az lehet, hogy míg a román egység dinamikája az idők mélyéből fakad, a »rombolás dinamikáját« mesterégesen akarják ránk kényszeríteni. (...) az úgynevezett kolozsvári *Memorandum*... a minap nem annyira azzal vert fel nagy port, amit mond, mint inkább azzal, ahogyan a román nép egysége ellen felhasználják. Nyilvánvaló, hogy megpróbálják a »regionalizálás« kérdését nemzetközivé tenni, az »európai építkezés szellemé«-vel érvelve. (...) Természetellenesnek tűnik számomra, hogy Romániában élő és érvényesülő emberek önként ajánlkoznak egy olyan folyamat elindítására, amely ellentmond az integrációs törekvéseknek, minthogy a gazdasági önzést és az identitás szétagolódását serkenti. Államfőként nem tehetem meg, hogy el ne ítélem az ilyen fellépéseket, amelyek a valóságot figyelemben nem véve az egységes román nemzetállam felbomlasztását óhajtják.”

Románia minisztereinek, Adrian Năstase üzenete a Román Fejedelemségek Egyesülésének 143. évfordulójának alkalmából – Focșani, 2002. január 24.: „A két fejedelemség erős államot hozott létre, és nincs jogunk kételkedni abban, hogy ez az erős állam ma is létezik. Az a tény, hogy vannak egyének, akik megpróbálják megkérdőjelezni a mai Románia egységét, elkeresit bennünket, és a kormány üzenete az, hogy jöllehet a véleménynyilvánítás szabadsága minden egyénnek alapvető joga, Románia egységét illetően nem kell eltérő véleményeknek létezniük. Persze ez a téma továbbra is létezni fog, lehet, hogy egyesek megpróbálják majd továbbfejlesztetni, de szeretném, ha megértenék, hogy Románia a románok állama, egységes, független és szuverén állam, amelyben az etnikai kisebbségeket tiszteletben tartják és védelmezik.”

Miután Sever Voinescu a Dilema b sájbjain megjelenő állandó rovatában éppen leszögezte, hogy a Provincia-csoport által javasolt vita „nem zajlik”, ami „világos bizonyítéka annak, hogy a mi társadalmunk ezt a vitát nem érzi fontosnak” (462. szám, január 18–24.), úgy látszik, a vezető román politikusok mindent elkövetnek annak érdekében, hogy a téma napirenden maradjon. Ez pedig csak egyetlen okkal magyarázható: ok pontosan olyan jól – sőt minden bizonnyal jobban, pontosabban – érzékelik, mint mi, hogy a regionalizmus, a román állam regionális alapú átszervezésének kérdése igenis foglalkoztatja a közvéleménynek egy talán nem túlságosan jelentős, de bizonyos térségeiben mindenképpen számottevő részét. A szomorú az egészben csak az, hogy azok, akik az ország legfőbb vezetőitől erről a jelenségről (is) tájékoztatják, a jelek szerint arról is sikeresen győzik meg őket, hogy ez veszélyt jelent az ország fennmaradására nézve, és hogy a „veszélyt” kívülről jön, és csakis onnan jöhet. Ezzel az egyre nyilvánvalóbb és nyomasztóbb, számos más jelenségből is lesűrhető titkosszolgálati függőséggel a NATO- és EU-bővítés küszöbén Iliescu és Năstase lassan ugyanolyan kilátástalan helyzetbe manőverezt magát, mint amilyenben Ceaușescu volt tizenkét évvel ezelőtt. Nem kétséges, hogy ebben a – valóban veszélyes – helyzetben tovább kell folytatnunk a román politikai rendszer átfogó és radikális, immár elődázhatatlan reformjáról szóló vitát. Egyszerűen megengedhetetlen, hogy egy európai ország államfője a 21. században Mibai Viteazul négyszáz évvel ezelőtti „líkvidálásával” hozza összefüggésbe a román állam szerkezeti átalakítására irányuló elképzeléseket, vagy hogy ugyanezen állam minisztereinek Romániát „a románok államának” minősítse egy bivatalos dokumentumban. Ezekből a legmagasabb szintre elhangzó állásfoglalásokból mintha nem is a múlt század betenyes, hanem egyenesen negyvenes évei köszömnének vissza.

A szerkesztőbizottság